

Gabriela Czapiewska

Akademia Pomorska w Słupsku
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki
gabriela.czapiewska@apsl.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5638-9831>

Zmienność funkcji w przestrzeni wiejskiej

Zarys treści: Współcześnie obszary wiejskie wypełniają zróżnicowane funkcje w rozwoju społeczno-gospodarczym. Funkcje terenów wiejskich ewoluują, tworząc przestrzeń wielofunkcyjną. Celem opracowania jest zobrazowanie zmian zachodzących w poszczególnych funkcjach obszarów wiejskich i ich rozwój. Na podstawie studiów literatury z zakresu podejmowanej problematyki, przedstawiono różnice w podejściu badaczy do kwestii rozwoju wielofunkcyjnego w Polsce. Uwypuklono elementy wpływające na wielofunkcyjny rozwój wsi i rolnictwa, wskazując na przyczyny, skutki i bariery tej koncepcji. W oparciu o różnorodne kryteria zobrazowano klasyfikacje funkcji wsi i rolnictwa. Rozwijanie w przestrzeni wiejskiej funkcji innych niż rolnicza pozwoli na utrzymanie żywotności wsi, zapewnienie odpowiedniego standardu życia jej mieszkańcom i dalszego spełniania przez nie szeregu funkcji, często innowacyjnych i perspektywicznych.

Słowa kluczowe: funkcje wsi, wielofunkcyjność, rozwój obszarów wiejskich, rolnictwo, przestrzeń wiejska

Wprowadzenie

Funkcje obszarów wiejskich ewoluują, tworząc przestrzeń wielofunkcyjną (Czapiewska 2019). Tradycyjna wieś przejmuje „nowe” funkcje, coraz liczniejsze i bardziej wyspecjalizowane.

Pojęcie funkcji należy traktować jako działalność ludzką o podobnych cechach technicznych, społecznych i ekonomicznych, związaną z zaspokojeniem zróżnicowanych potrzeb człowieka (Hopfer i in. 2000). Według Bańskiego (2006), funkcje obszarów wiejskich to podstawowe działalności społeczno-gospodarcze, zapewniające rozwój lokalny (rolnictwo, leśnictwo, przemysł, usługi, handel, mieszkalnictwo) i oraz o charakterze przyrodniczym i kulturowym (Stasiak, Zgliński 1997, Bański, Stola 2002, Bład 2010, Bański 2017). Największe efekty dla rozwoju gospodarczego przynosi sektor usług, gdyż w sposób szczególnie może wykorzystać endogeniczny potencjał obszarów wiejskich, w tym walory środowiskowe i kulturowe (Wlazły 2018). W związku z powyższym dążenie do trwałego

rozwoju obszarów wiejskich powinno być oparte na rozwijaniu ich różnorodności zarówno wzbogacanie struktury ich funkcji społeczno-gospodarczych, jak i poprzez kształtowanie oraz ochronę krajobrazu kulturowego i naturalnego (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009). Z kolei w odniesieniu do lokalnych jednostek administracyjnych (gmin i małych miast) pojęcie funkcji najczęściej utożsamiane jest z taką formą działalności, która jest podstawą gospodarki danej miejscowości i decyduje o jej rozwoju (Masik 2010). Zdaniem Kutkowskiej (2012) funkcje spełniają nie tylko istotną rolę w skali lokalnej, ale także w skali regionalnej, krajowej, a nawet globalnej.

Wieś do niedawna była kojarzona głównie z wytwarzaniem żywności i surowców rolniczych, a funkcją uzupełniającą było rzemiosło wiejskie dostarczające towarów i usług niezbędnych do produkcji rolniczej (Kłodziński 1999). Funkcja żywnościowa przez całe wieki była na wsi kluczowa i wzmacniała strategię rozwoju rolnictwa (Woś, Zegar 2002). Obecnie produkcja rolnicza zmniejsza swój udział w zestawie funkcji, jakie spełniają obszary wiejskie, na rzecz pozarolniczych funkcji produkcyjnych oraz konsumpcyjnych, takich jak: udostępnianie zasobów przyrody (usługi turystyczno-rekreacyjne) czy nowe miejsca zamieszkania (budownictwo komunalne oraz powstające na coraz większą skalę „drugie domy”). Współczesna wieś przestaje być zatem obszarem monofunkcyjnym. Przybywa ludności zamieszkującej tereny wiejskie, a jednocześnie zmniejsza się liczba osób aktywnych zawodowo w rolnictwie (Stanny 2012, Rosner, Stanny 2014, 2016, 2018, Hałamska 2016). Dowodzą tego także wnioski płynące z raportu Fundacji na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa „Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi”. Mamy więc do czynienia z procesem dezagraryzacji wsi.

Rozwój społeczno-gospodarczy prowadzi do zmian w strukturze funkcjonalnej obszarów wiejskich, polegających na rozbudowie kompleksu funkcji ekonomicznych, głównie o charakterze pozarolniczym, a także do zwiększania poziomu specjalizacji ogółu realizowanych funkcji (Durand, van Huylenbroeck 2003, Woods 2005, Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009, Zajac 2014). Pojawianie się na terenach wiejskich nowych funkcji gospodarczych oraz nowych form aktywności powoduje stopniowe wchłanianie siły roboczej uwalnianej z rolnictwa, a poprzez proces przemian strukturalnych z czasem uruchamia się mnożnikowy mechanizm rozwoju wsi i rolnictwa (Sawicka 2003). Spadek dochodów osiąganych z działalności rolniczej rekompensowany jest często dochodem z działalności agroturystycznej oraz produkcji ekologicznej. Podejmowane nowe inicjatywy gospodarcze poza rolnictwem są wskaźnikiem unowocześniania terenów wiejskich.

Wśród funkcji obszarów wiejskich największą uwagę skupiają funkcje ekonomiczne, ponieważ są głównym źródłem utrzymania ludności. Zdaniem Heffnera (2011, 2012) w kreowaniu „nowych” funkcji, szczególną wagę przywiązuje się do funkcji: turystycznej, sypialnianej i przyrodniczej. Funkcja turystyczna jest istotna z tego względu, że w strategiach rozwoju wielu gmin wymieniana jest jako najbardziej pożądana z punktu widzenia rozwoju lokalnego danego obszaru. Turystyka wiejska na terenach atrakcyjnych pod względem środowiska fizyczno-geograficznego w coraz większym stopniu staje się wiodącym elementem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Wzrost znaczenia funkcji sypialnianej

wynika z intensywnych procesów imigracyjnych na tereny sąsiadujące z dużymi aglomeracjami, przez co zachodzą tam dynamiczne procesy urbanizacji wsi (suburbanizacji, deruralizacji, semiurbanizacji, kontrurbanizacji, *urban sprawl*), które zmieniają przestrzeń wiejską w dość szybkim tempie (Czarnecki 2009, 2019, Heffner, Czarnecki 2011, Wójcik 2013, Sokołowski 2015). Struktura wiejskiej sieci osadniczej jest zatem istotnym czynnikiem wpływającym na proces ewolucji obszarów wiejskich w kierunku ich wielofunkcyjności. Z kolei kreacji funkcji ekologicznej sprzyja koncepcja zrównoważonego rozwoju, rolnictwa zrównoważonego oraz krajobrazu wielofunkcyjnego (Powęska 2005). Wraz z tendencjami w turystyce i obserwowanym wzrostem znaczenia kapitału ludzkiego w gospodarce zaczyna kształtować się kolejna nowa funkcja wsi i gospodarstwa wiejskiego – edukacyjna. Zatem w zakresie pogłębiania się rozwoju obszarów wiejskich, uzewnętrznia i intensyfikuje się rola funkcji dotychczas nieakcentowanych.

Celem niniejszego opracowania jest zobrazowanie zmian zachodzących w poszczególnych funkcjach obszarów wiejskich i ich rozwój. Na podstawie studiów literatury z zakresu podejmowanej problematyki przedstawiono różnice w podejściu badaczy do kwestii rozwoju wielofunkcyjnego w Polsce. W artykule uwypuklono elementy wpływające na wielofunkcyjny rozwój wsi i rolnictwa, wskazując na przyczyny, skutki i bariery tej koncepcji. W oparciu o różnorodne kryteria zobrazowano klasyfikacje funkcji wsi i rolnictwa. Podkreślono znaczącą rolę pojawiających się nowych funkcji na obszarach wiejskich, które wywierają znaczący wpływ na dalszy ich rozwój.

Wielofunkcyjność obszarów wiejskich – wybrane podejścia interpretacyjne

Dyskusja nad uwarunkowaniami rozwoju nowych funkcji na terenach wiejskich spowodowała, że powstało wiele koncepcji rozwoju lokalnego (Siemiński 1994), wśród których jedną z najważniejszych była idea rozwoju wielofunkcyjnego. Koncepcja obszaru wiejskiego jako przestrzeni wielofunkcyjnej jest obecnie bazą dla prowadzenia badań odnoszących się przede wszystkim do zróżnicowania przestrzennego terenów wiejskich (Wójcik 2019).

Wielofunkcyjność wsi jest ujmowana na ogół jako proces odchodzenia od dominacji rolnictwa w gospodarce obszarów wiejskich i zastąpienia go innymi formami działalności, stwarzając w ten sposób szansę na poprawę atrakcyjności wsi jako miejsca do zamieszkania i pracy (Wilkin 2010). Rozwój wielofunkcyjny to umiejętne wkomponowanie w wiejską przestrzeń coraz większej liczby nowych funkcji pozarolniczych. Podkreślić jednak należy, że wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich nie można ograniczyć jedynie do powstawania nowych miejsc pracy pozarolniczej na wsi. Jest to pojęcie znacznie szersze, w którym problemy wsi i rolnictwa muszą być traktowane kompleksowo – istnieją bowiem ścisłe zależności między modernizacją rolnictwa a wielokierunkowym rozwojem obszarów wiejskich. Model wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich jest

jedną z podstawowych kategorii polityki względem rolnictwa i terenów wiejskich w Polsce, której miejsce umacniało się w toku jej ewolucji od momentu rozpoczęcia procesu transformacji systemowej (Czarnecki 2005, Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009).

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich może być rozpatrywany zasadniczo na dwóch płaszczyznach – przestrzennej oraz społeczno-gospodarczej. Pierwszy aspekt odnosi się do właściwego rozmieszczenia działalności gospodarczej, a także społecznej mieszkańców w przestrzeni wiejskiej i wynika z procesów planowania czy zagospodarowania przestrzennego. Z kolei druga płaszczyzna dotyczy racjonalnego wykorzystania czynników wytwórczych, jakimi dysponuje wieś (Hopfer i in. 2000, Michalewska-Pawlak 2015).

Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w literaturze przedmiotu podejmowana była m.in. w kontekście badań struktury funkcjonalnej wsi (Kostrowicki 1976, Stola 1987, 1992), różnicowania źródeł dochodów ludności wiejskiej przez inicjowanie i rozwijanie funkcji pozarolniczych (Kłodziński 1997, 1999, Duczkowska-Małysz 1998, Spychalski 2004, Heffner 2011, 2012), ale również w odniesieniu do strategii, polityki czy też modelu ich rozwoju (Mańkowska 2002, Rizov 2005, Wieliczko 2006).

Koncepcję postrzegania obszarów wiejskich jako przestrzeni wielofunkcyjnej zapoczątkował Kostrowicki (1976). Podkreślał, że kształtuje się ona pod wpływem postępu społeczno-gospodarczego, który prowadzi do powstawania i rozwijania na wsi funkcji innych niż rolnicza. Jego zdaniem wysoka dywersyfikacja wsi, będąca wynikiem odmiennej historii, zróżnicowanego rozwoju w sferze społeczno-gospodarczej i uwarunkowań środowiskowych, potrzebuje właściwej specjalizacji danych obszarów, która ma związek z umiejętnym korzystaniem z miejscowych warunków środowiskowych, bogactw naturalnych oraz zasobów ludzkich. Zatem w Polsce problem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich po raz pierwszy został sformułowany w latach 70. XX w. (Kostrowicki 1976) i jako podejście oparte na decyzjach oddolnych ze względów politycznych nie był podejmowany w okresie gospodarki centralnie planowanej (Powęska 2005). Koncepcja ta zyskała na znaczeniu w latach 90., zarówno w sferze badań, jak i zastosowań praktycznych, jako jedna z możliwości w strategiach rozwojowych (Kutkowska, Hasiński 2018).

Według Kłodzińskiego (1997) rozwój wielofunkcyjny oznacza umiejętne wkomponowanie w wiejską przestrzeń gospodarczą coraz większej liczby nowych, pozarolniczych funkcji, co powoduje pożądane zróżnicowanie wiejskiej ekonomii (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009). O możliwościach rozwoju pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich decydują ich uwarunkowania społeczne, gospodarcze oraz przestrzenne. Kłodziński (1999) zwraca uwagę na konieczność kreowania pozarolniczych rodzajów działalności gospodarczej i tworzenia nowych miejsc pracy, gdyż działanie tego typu wymusi procesy modernizacyjne rolnictwa i sprawi, że tereny wiejskie będą podlegały dalszym przekształceniom w kierunku wielofunkcyjności. Autor postrzega ideę wielofunkcyjnego rozwoju jako sposób na rozwiązanie wielu problemów obszarów wiejskich i rolnictwa, prezentując szerokie jej ujęcie.

Węższe, jednotorowe ujęcie aspektu wielofunkcyjności wsi zaproponowała Duczkowska-Małysz (1993), koncentrując uwagę na potrzebie kreowania pozarolniczych miejsc pracy w odniesieniu do ludności rolniczej. Wielofunkcyjny rozwój utożsamia ze stwarzaniem na wsi miejsc pracy nie w rolnictwie, lecz w jego otoczeniu. Rozwój działalności pozarolniczej umożliwia pełniejsze wykorzystanie zasobów pracy i kapitału oraz aktywizację mieszkańców wsi. Z kolei Koreleski (1998) rozpatruje rozwój wielofunkcyjny jako koncepcję aktywizacji gospodarczej wsi i rolnictwa, wynikającą z konieczności przeciwdziałania spadkowi dochodów rolniczych i odpływowi ludności ze wsi, która powinna polegać na podejmowaniu dwutorowych działań: tworzeniu na obszarach wiejskich miejsc pracy w zawodach pozarolniczych (w gospodarstwach i poza nimi) oraz rozwijaniu rolnictwa wielofunkcyjnego, służącego zaspokajaniu potrzeb żywnościowych i surowcowych dzięki wydajnej produkcji i zbytowi oraz świadczeniu usług publicznych. W tym kontekście wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich powinien zapewnić równowagę między sferami: produkcyjną, społeczną i ekologiczną, czyli realizować zasady zrównoważonego rozwoju (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009). Stasiak i Zgliński (1997) także podnoszą problem znaczenia funkcji przyrodniczych i kulturowych w rozwoju obszarów wiejskich. Podkreślają, że radykalne przekształcenia strukturalne i modernizacja terenów wiejskich nie powinny ograniczać się jedynie do restrukturyzacji samego rolnictwa, ale objąć również szeroko rozumiane otoczenie przyrodnicze i środowiskowe oraz problemy społeczne i kulturowe wsi. Takie podejście jest zgodne z założeniami wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej, w której w coraz większym stopniu rozwój rolnictwa wiąże się z rozwojem wsi. W Europie idea wielofunkcyjności, oprócz czynnika ekonomicznego, uwzględnia realizację postulatów mających na celu ochronę wiejskiego, tradycyjnego sposobu życia wielofunkcyjnego krajobrazu, realizację zasad rolnictwa zrównoważonego i ochronę bioróżnorodności w produkcji rolnej przy jednoczesnym generowaniu miejsc pracy (Potter, Burney 2002).

Podkreślić należy, że pojęcie wielofunkcyjności jest niejednoznaczne i wielowymiarowe. Dotyczyć może rolnika i gospodarstwa domowego, rolnictwa jako sektora lub działu wytwórczego czy też określonego terytorium. Zdaniem Adamowicza (2004) wielofunkcyjność może wynikać zarówno z wytwarzania produktów o charakterze towarowym, być skutkiem zróżnicowanych form aktywności, jak i konsekwencją nietowarowej działalności rolników lub oddziaływań sektora rolniczego. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD 2001) określiła dwie płaszczyzny interpretacji wielofunkcyjności. Pierwszą stanowi analiza wielofunkcyjności jako właściwości wielu rodzajów aktywności ekonomicznej, nie odnoszących się wyłącznie do rolnictwa. Drugi sposób interpretacji wielofunkcyjności dotyczy przypisania różnorodnych ról rolnictwu, w tym funkcji społecznych. Wielofunkcyjność rolnictwa jest kategorią analityczną i punktem odniesienia dla polityki rolnej. Wiąże się ona z nowymi formami wsparcia rolników ze środków publicznych (Kołodziejczak 2017). Dodać należy, że proces ewolucji WPR od polityki pomocy przeznaczonej wyłącznie dla sektora rolnego do polityki wspierania zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich stanowi odpowiedź na zmieniający się charakter relacji pomiędzy rolnictwem

a rozwojem pozarolniczych funkcji wsi. Wieś wielofunkcyjna – to taka wieś, która włączona jest w system więzi ekonomicznych, społecznych i kulturowych oraz korzysta z instrumentów i środków pomocy państwa, zorientowanych na wspieranie zmian. Według van der Ploega i Roep (2003) wielofunkcyjność może być kluczowym elementem nowego modelu rozwoju obszarów wiejskich i odpowiada na wiele przejawów kryzysu, które są postrzegane jako skutki dominującego wcześniej modelu modernizacji rolnictwa.

Wielofunkcyjność wsi rozpatrywać można w ujęciu mikroekonomicznym, dotyczącym wiejskiego gospodarstwa domowego, oraz w aspekcie przestrzennym (lokalnym), uwzględniającym strukturę ekonomiczno-społeczną przestrzeni wiejskiej (Rosner 2001, Hunek 2002, Spsychalski 2004, Zawalińska 2009). Hefner (2011) wskazuje na silny związek pomiędzy jakością przestrzeni wiejskiej, sposobem wprowadzania do niej funkcji pozarolniczych, a poziomem jakości życia. W tym kontekście paradygmat wielofunkcyjności zakłada rozwiązanie istniejących problemów poprzez szeroko pojętą aktywizację społeczno-gospodarczą tych terenów (Sikora 2012, Kalinowski 2019). Można sądzić, że dynamika rozwoju funkcji pozarolniczych nie jest zależna od zobiektywizowanych warunków (np. *path-dependence*), a raczej od lokalnego klimatu dla przedsiębiorczości, aktywności władz samorządowych, postawy lokalnych elit, postaw przedsiębiorczych mieszkańców, ich kapitału społecznego i tym podobnych „miękkich” czynników (Czarnecki 2018a, 2019, Zwęglińska-Gałecka 2019). Stanem pożądanym czy też docelowym rezultatem rozwoju wielofunkcyjnego będzie społeczeństwo wiejskie aktywne zawodowo, utrzymujące się również z pozarolniczych źródeł zarobkowania, oparte na postawach przedsiębiorczych, oraz przestrzeń o znacznym udziale terenów zabudowanych z rozwiniętą infrastrukturą, gęsto zaludniona dzięki kompensującej się liczbie ludności (Halamska 2013, 2016, Halamska i in. 2017, Wojtyra 2017).

Współczesna wieś staje się strukturą coraz bardziej złożoną, w coraz większym stopniu upodabniającą się do miasta (Zwęglińska-Gałecka 2019). Zarówno środowisko gospodarcze, jak i społeczne staje się atrakcyjniejsze, dynamiczne i bardziej podatne na akceptację innowacji technicznych i ewolucję norm obyczajowych. Proces tych zmian określany jest często w literaturze jako urbanizacja wsi lub gentryfikacja wsi (Czarnecki 2009, Halamska i in. 2016). Migracje na wieś są charakterystycznym elementem procesu gentryfikacji. Analizy identyfikują dwie grupy migrujących na wieś: przedstawicieli klasy średniej oraz ludzi starszych w wieku emerytalnym, często poszukujących „wiejskiej idylli” (Phillips 2009, Śpiewak 2016, Zwęglińska-Gałecka 2019). Jednakże skutkami ubocznymi migracji, związanymi z tzw. selekcyjnością, są: starzenie się populacji wiejskiej, relatywnie powolny proces zmiany struktury wykształcenia mieszkańców, a także zakłócenia proporcji według płci, zwłaszcza młodszych grup mieszkańców wsi. Podkreślić należy, że do miast odpływają głównie ludzie młodzi, dynamiczni, przedsiębiorczy i dobrze wykształceni. Z kolei inne rejony wiejskie zmieniają strukturę lokalnej gospodarki, powstają nowe miejsca pracy pozarolniczej – zarówno na wsi, jak i w sąsiednich miastach w odległości umożliwiającej codzienne dojazdy – które mają na celu powstrzymanie młodych ludzi przed migracją.

Egzogenne źródła wzrostu klasy średniej na wsi to migracje z miasta na wieś. Ten wpływ miasta na wieś opisywany jest przez wiele odmian procesu „urbanizacji wsi”. Dla wyróżnienia urbanizacji obszarów wiejskich w literaturze stosuje się określenia: semiurbanizacja, suburbanizacja kontrurbanizacja i deruralizacja (utrata rolniczego charakteru wsi na skutek urbanizacji) w odniesieniu do stref podmiejskich (Zwęglińska-Gałęcka 2019). Suburbanizacja uznawana jest za jedną z najbardziej charakterystycznych cech urbanizacji po II wojnie światowej. W jej wyniku następuje rozwój obszarów podmiejskich. Zjawisko suburbanizacji w strefie podmiejskiej przybiera kształt rozlewania się miasta, przez co dochodzi do zacierania się jego granic z terenami sąsiednich obszarów wiejskich (*urban sprawl*). Suburbanizacja stanowi jedną z faz rozwoju miast, która polega na wyludnianiu się centrum i rozwoju strefy podmiejskiej (Kajdanek 2011, 2012). Zjawiska suburbanizacyjne występują we wszystkich strefach podmiejskich większych miast, a ich największa intensywność stwierdzana jest w gminach wiejskich sąsiadujących z miastami centralnymi oraz położonych wzdłuż głównych tras komunikacyjnych (Brzeziński 2010, Heffner 2016). Według Lorensa (2005) zasadniczymi czynnikami wpływającymi na spontaniczny rozwój obszaru podmiejskiego (*suburbium*) są możliwości swobodnego zaspokajania potrzeb mieszkaniowych przy dominujących preferencjach dla domu z ogrodem, brak koordynacji polityki przestrzennej w obrębie wielkich miast, a także dążenie deweloperów i inwestorów do zagospodarowania terenów łatwiej dostępnych ze względu na jakość i cenę.

Zagadnienia suburbanizacji zajmują szczególną pozycję w studiach obszarów wiejskich. Najintensywniejszy etap rozwoju procesów suburbanizacyjnych w Polsce nastąpił po roku 1989, kiedy to transformacja ustrojowa zaczęła wpływać na przeobrażanie form osadnictwa oraz wykształcanie nowych przestrzeni miast i obszarów podmiejskich (Czarnecki 2019). Odbywają się jednocześnie na kilku płaszczyznach (Sokołowski 2015), a kluczowy w tym względzie jest aspekt demograficzny i przestrzenny. Urbanizacja demograficzna przejawia się wzrostem liczby i koncentracji ludności. Aspekt przestrzenny dotyczy z kolei coraz większego zainwestowania infrastrukturalnego oraz przekształcania krajobrazu na tzw. miejski (Kajdanek 2012). Głównym powodem procesu suburbanizacji jest wzrost zamożności części społeczeństwa, a co za tym idzie – alokacja środków pieniężnych w wiejskie domy. Suburbia rozwijają się głównie ze względu na możliwość zakupu tańszej ziemi na wsi, panującą obecnie modę na wiejskość, ale przede wszystkim dążenia ludzi do szukania swojego miejsca na ziemi oraz kreatywność w rozwijaniu własnej działalności gospodarczej. Jak podkreśla Masik (2010), chęć powiększenia przestrzeni mieszkaniowej, ucieczka od tzw. blokowiska oraz ruchu miejskiego, a także poszukiwanie bezpiecznego miejsca nabierają w ostatnich latach coraz większego znaczenia. Cechą polskiej suburbanizacji jest również fakt, że opiera się ona na rdzeniach starych wsi. To oznacza, że nowe domy, budowane przez indywidualnych inwestorów, powstają w sąsiedztwie starych zabudowań, na dostępnych działkach budowlanych lub przekształconych w ostatnich latach z ziemi rolnej. Dzieje się tak głównie ze względu na koszty doprowadzenia do nowego domu infrastruktury technicznej (wodociąg, kanalizacja, prąd, gaz).

Proces zachodzący na terenach podmiejskich często postrzegany jest także negatywnie jako anektowanie terenów rolniczych i nieużytków pod budownictwo mieszkaniowe. Niedoskonałość ustawy o planowaniu przestrzennym powoduje nieuporządkowany przyrost osiedli podmiejskich na wsiach (Czarnecki 2019). Dochodzi do przekwalifikowywania użytków rolnych na tereny przeznaczone pod budownictwo. Niekorzystnym efektem jest podział dużych obszarów na mniejsze, nierównej wielkości działki, na których powstają indywidualne, różnorodne projekty domów, stwarzające chaos przestrzenny (Zathay 2003). Ekspansja przestrzenna zabudowy mieszkaniowej, przemysłowej i usługowej w strefach podmiejskich przyczynia się zarówno do wzmożonej konsumpcji pewnych zasobów, jak i postępującej degradacji środowiska (Brzeziński 2010). W sytuacji wsi głównym problemem środowiskowo-przestrzennym jest zatracenie tożsamości miejsca. Zdaniem Czarneckiego (2019) na tle dynamicznej w ostatnich latach suburbanizacji mogą pozostać niezauważone pewne (pierwsze?) sygnały kontrurbanizacji. Począwszy od połowy lat dwutysięcznych zaznacza się nieznaczny wzrost liczby ludności poza miastami i strefą podmiejską.

W krajach rozwiniętych gentryfikacja, wraz z postępującą suburbanizacją, wystąpiła w społecznościach wiejskich wokół obszarów metropolitalnych (Mamomova, Sutherland 2015). We wsiach podmiejskich gentryfikacja zaczęła się wraz z przybyciem przedstawicieli miejskiej klasy średniej, co prowadziło do renowacji domów wiejskich do celów komercyjnych. W ten sposób podstawowe dla wsi funkcje mieszkaniowe i produkcji rolniczej zostały przekształcone. Znacznie bogatsi od miejscowych rolników i lepiej wykształceni migranci zaczęli budować okazałe domy, zmieniając strukturę społeczną i krajobraz wsi (Zwęglińska-Gałeczka 2019). Gentryfikacja obszarów wiejskich to zjawisko-proces przemian struktur osadniczych. Kojarzone jest z powtórnym zainteresowaniem ludności obszarami wiejskimi (Phillips 2002), co w społecznościach przyjmujących gentryfieriów generuje głębokie przemiany demograficzne, społeczno-gospodarcze, mieszkaniowe i przestrzenne. Zdaniem Zwęglińskiej-Gałeczkiej i Hasik (2019) wspólnym mianownikiem łączącym wiejskich gentryfieriów jest to, że niemal wszyscy są przedstawicielami nowej klasy średniej, do której zalicza się grupy społeczno-zawodowe legitymujące się wysokim poziomem wykształcenia, za czym idzie stabilna pozycja zawodowa oraz dochody.

Podjęmowane przez badaczy w ostatnich latach analizy wskazują na nieustanne kurczenie się roli rolnictwa w gospodarce i udziału rolników wśród mieszkańców wsi (Rosner, Stanny 2014, 2016, 2018, Halamska i in. 2017, 2019, Stanny i in. 2018). Proces dezagraryzacji przekłada się na zmiany struktury społeczno-zawodowej wsi. Jeśli na początku lat 90. XX w. co drugi mieszkaniec wsi był rolnikiem, to ćwierć wieku później jest nim co czwarty (Halamska, Zwęglicka-Gałeczka 2019).

Zmieniając się w ostatnim stuleciu, społeczeństwo polskie przechodzi przez trzy fazy rozwoju: po I wojnie światowej jest społeczeństwem przedindustrialnym, rolniczym, potem stopniowo staje się społeczeństwem przemysłowym, by na przełomie XX i XXI w. wejść w fazę poprzemysłową. W każdym z tych typów społeczeństw wieś zajmuje inne miejsce i pełni inne funkcje, co wynika chociażby z liczebności jej mieszkańców i ich udziału w populacji całego kraju.

W analizowanym stuleciu obserwujemy postępujący proces deruralizacji kraju, czyli spadku – o około 30 p.p. – udziału ludności wiejskiej (Czarnecki 2019, Halamka, Zwęglicka-Gałecka, 2019). Opierając się na udziale ludności wiejskiej na danym obszarze, wsie podzielić można na: przeważające wiejskie (*predominantly rural*), znaczące wiejskie (*significantly rural*) oraz przeważające zurbanizowane (*predominantly urbanized*) (Champion, Hugo 2017).

Realizacja koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wiąże się ściśle z upowszechnianiem szeroko rozumianej przedsiębiorczości, opartej przede wszystkim na małych i mikroprzedsiębiorstwach bazujących często na lokalnych zasobach, która stymuluje sukces gospodarczy i uruchamia efekty mnożnikowe (Knickel, Renting 2000). Rosnąca liczba pozarolniczych podmiotów gospodarczych jest jednym z istotniejszych trendów współczesnych przekształceń na obszarach wiejskich. Wsparcie dla mikro- i małych przedsiębiorstw na wsi po wejściu do Unii Europejskiej spowodowało ich dynamiczny rozwój i dywersyfikację ekonomiczną terenów wiejskich (Czapiewska, 2019). Wortman (1990) podkreśla, że przedsiębiorczość w kontekście obszarów wiejskich utożsamiać można z tworzeniem nowych możliwości zatrudnienia poprzez kreowanie pionierskich przedsięwzięć, wykorzystując innowacyjne technologie w środowisku wiejskim. Zdaniem Czernego (2016) proces ewolucji terenów wiejskich można doskonalić poprzez uzyskanie najlepszej dywersyfikacji przedsięwzięć biznesowych. Hunek (2002) i Czarnecki (2009) podkreślają, że w sferze gospodarstwa rolnego pojawia się i narasta możliwość przesuwania czynników wytwórczych między działalnością rolniczą i pozarolniczą, tzw. poszerzania tradycyjnych wzorców aktywności gospodarczej (*activity patterns*), zaś w sferze społeczności lokalnych narastają procesy alokacji przedsięwzięć wytwórczych oraz gospodarcza intensyfikacja wiejskiej przestrzeni wytwórczej (*activity space*).

Wieś rolnicza podatna jest na zjawiska depopulacji i marginalizacji społecznej, wynikającej ze zmniejszania się zaludnienia, zaś wieś wielofunkcyjna – to taka, która oferuje mieszkańcom możliwość pracy poza rolnictwem, a tradycyjnym gospodarstwom chłopskim daje szansę przekształcania się w nowocześniejsze formy gospodarowania, takie jak farmy zwierząt, gospodarstwa specjalistyczne itp., a w dłuższej perspektywie – na poprawę jego struktury. W tym rozumieniu dezagraryzacja nie tylko nie umniejsza znaczenia rolnictwa, ale nawet stwarza warunki dla jego rozwoju. Z jednej strony organizowanie miejsc pracy poza rolnictwem jest niezbędne by zapobiegać odpływowi ludności w poszukiwaniu ich poza lokalnym rynkiem pracy, zaś z drugiej strony odchodzenia od dominacji funkcji rolniczej może zagrażać zwłaszcza obszarom depopulacyjnym, w których zaawansowany jest stopień starości demograficznej (Kalinowski 2019).

Zaprezentowane powyżej, wybrane podejścia interpretacyjne do problemu wielofunkcyjności wsi ukierunkowane były przede wszystkim na problematykę dywersyfikacji gospodarki obszarów wiejskich. Jednakże poza wymienionymi wcześniej funkcjami o charakterze ekonomicznym obszary wiejskie pełnią także istotne funkcje społeczne.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oznacza zatem nie tylko tworzenie warunków do uzyskiwania dochodów z różnych źródeł, ale też

wykorzystanie terenów wiejskich pod wszelkie, niezbędne dla życia mieszkańców, ekonomiczne i socjalne funkcje (Sawicka 2003, Salomon 2005). Funkcje rezydencjalno-socjalne obszarów wiejskich są coraz bardziej powszechne i cennie, zwłaszcza na terenach atrakcyjnych przyrodniczo. Wynika to z jednej strony z uciążliwości życia w mieście, zaś z drugiej – z sentymentów związanych z miejscem urodzenia lub ulubionym regionem kraju. Domy na wsi coraz częściej są kupowane jako tzw. drugie domy czy domy letniskowe, które najczęściej spełniają funkcje wypoczynkowe i rekreacyjne (Heffner, Czarnecki 2011, Zborowski, Raźniak 2013, Czarnecki 2018ab). Ludność miejska przebywa w nich okresowo (weekendowo, wakacyjnie, okazjonalnie). W Polsce zjawisko to na szerszą skalę zaczęło się rozwijać już w okresie PRL, na co decydujący wpływ miał wzrost zasobów czasu wolnego, zamożności wśród niektórych grup społecznych, ale także rozwój indywidualnego transportu i powstanie regulacji dotyczących własności wypoczynkowej (Heffner, Czarnecki 2011, Czarnecki 2019). Wybór wsi jako miejsca zamieszkania, stał się ważną cechą stylu życia. Zyskujące na popularności zjawisko drugich domów stopniowo upowszechnia się na obszarach wiejskich w strefach, które w ogólnej opinii nie należą do atrakcyjnych pod względem osiedleńczym lub turystycznym. Wraz z nim pojawia się potrzeba, ze strony właścicieli i użytkowników drugich domów, zaspokojenia ich popytu na różnorodne dobra i usługi świadczone na miejscu. Zdaniem Czarneckiego (2018a) rodzi się wówczas pytanie, czy skala i zróżnicowanie potrzeb są na tyle znaczące, aby mogły stanowić potencjał do dywersyfikacji struktury wiejskiej gospodarki (wielofunkcyjności wsi). W wyniku dywersyfikacji gospodarczej (wzrost lub utrzymanie miejsc pracy, wzrost dostępności usług lokalnych) zwiększa się atrakcyjność osiedleńcza obszarów wiejskich, zarówno dla stałych mieszkańców (zapobiegając dalszemu wyludnianiu), jak i dla nowych, potencjalnych mieszkańców stałych i tymczasowych lub sezonowych, m.in. właścicieli i użytkowników drugich domów (Kłodziński 1999, Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009).

Idee społeczne otwierają też rolnictwo na nowe możliwości i praktyczną realizację wielofunkcyjności. Innowacyjną inicjatywą, łączącą funkcje gospodarcze i społeczne, jest rolnictwo społeczne, oparte na dwóch koncepcjach: rolnictwa wielofunkcyjnego i usług społecznych (opiekuńczo-zdrowotnych) na poziomie lokalnym. Wykorzystuje ono zasoby rolne, zarówno roślinne, jak i zwierzęce, w celu wytworzenia świadczeń społecznych, udzielanych na obszarach wiejskich (rehabilitacja, terapia, tworzenie chronionych miejsc pracy, usługi socjalne, działania przyczyniające się do integracji społecznej). Innowacyjnym kierunkiem dywersyfikacji gospodarki wiejskiej są też usługi edukacyjne (zagrody edukacyjne), oparte na potencjale gospodarstwa rolnego: unikatowej infrastrukturze technicznej, produkcji i zajęciach gospodarskich, umiejętnościach i doświadczeniu rolników, miejscowej tradycji i kulturze (Czapiewska 2019). Zatem przestrzeń wiejska staje się także miejscem prowadzenia twórczej gospodarki opartej na wiedzy.

Funkcje wsi w sposób zasadniczy zmieniały się zatem w czasie. Dowodem są zachodzące procesy przemian na obszarach wiejskich, takie jak: depezentyzacja, dezagrariyzacja, dywersyfikacja gospodarki lokalnej oraz suburbanizacja i gentryfikacja.

Jednym z ważniejszych elementów wpływających na wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich jest zaangażowanie społeczności wiejskiej oraz uznanie przedsiębiorczej postawy rolników i mieszkańców wsi za motyw przemian w ich środowisku. Chodzi tutaj o inicjatywy zarówno indywidualne, jak i wspólne realizowane przez samorząd lokalny i inne organizacje społeczne w celu zwiększenia ich efektywności (Sikora 2012). Paradoksalnie im bardziej maleją różnice między miastem i wsią, tym bardziej rośnie wewnętrzne zróżnicowanie wsi, a nowi przybysze są bardzo przedsiębiorczy (Kajdanek 2012). Rozwój wielofunkcyjny wsi jest nierozzerwalnie związany z procesem jej odnowy, czyli takiego kształtowania warunków życia ludzi na obszarach wiejskich, którego animatorem i podmiotem jest społeczność lokalna. Odnowa wsi powoduje osobiste zaangażowanie mieszkańców, wypływające z odpowiedzialności za własną przyszłość i poczucie uczestnictwa we wspólnocie i współtworzeniu, uaktywnia bowiem podstawowy kapitał, jakim dysponuje każde społeczeństwo – kapitał ludzki i społeczny (Sikora 2012).

Wieś podlega bardzo intensywnym przemianom w sferze społecznej i przestrzennej. Przekształcenia przestrzeni wiejskiej oddziałują bezpośrednio i pośrednio na warunki życia i pracy mieszkańców wsi, na ich relacje społeczne i kulturowe, kształtują też ich przyszłe zachowania ekonomiczne i społeczne (Heffner 2015). W ostatnich latach na obszarach wiejskich można zaobserwować zmiany sposobu życia mieszkańców – ich potrzeb, oczekiwań, chociażby w zakresie spędzania czasu wolnego. Bardzo często wraz z pojawianiem się przybyszów z miasta rodziły się też nowe formy gospodarowania i odpowiadające im nowe formy zachowań społecznych. Nowe potrzeby ludności wiejskiej inicjują nowe sposoby użytkowania przestrzeni (Czapiewska 2018).

Obecnie w formalnym kształtowaniu struktury wsi największą rolę odgrywa lokalny samorząd, który przy udziale mieszkańców opracowuje projekty przestrzenno-architektoniczne, w tym kluczowe dla przestrzeni dokumenty planistyczne (m.in. SUiKZP czy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego). Konieczność nadgonienia w ciągu kilkunastu lat ogromnych zapóźnień w dziedzinie podstawowej infrastruktury technicznej (m.in. gospodarka wodno-ściekowa, telekomunikacja) oraz infrastruktury społecznej (szkoły) sprawiła, że w większości gmin wiejskich dopiero od niedawna kształtowanie przestrzeni publicznych wysunęło się na wysokie miejsca w rankingu lokalnych priorytetów. Ważnym impulsem do tej zmiany było zaoferowanie środowiskom wiejskim pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi”¹.

Wobec aktualnych przemian dotyczących obszarów wiejskich (w tym m.in. ich urbanizacji) coraz ważniejsze staje się określenie zasad właściwego kształtowania terenów wspólnych na wsi. Szczególnie istotne jest przy tym dostrzeżenie cech lokalnych miejsca, w tym dostosowanie skali i charakteru zaproponowanych rozwiązań do potrzeb użytkowników. Dobrze zaprojektowane miejsca wspólne, takie jak parki, place sportowe, skwery czy obszary towarzyszące obiektom usługowym, stają się czynnikiem prospołecznym. Poprawiają one jakość życia i umożliwiają zaspokojenie potrzeb mieszkańców, co ma bezpośrednie przełożenie na

¹ <http://aktywnirazem.pl/3-4-1-wspolna-przestrzen-wspolna-duma/> (dostęp: 11.05.2018).

podniesienie standardów życia jednostek i całej społeczności (Tomecka, Korzeniowska 2017, Czapiewska 2018).

Zdaniem Wilkina (2010) rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności powinien stwarzać harmonię pomiędzy przestrzenią: wytwórczą, społeczną i środowiskową, czyli powinien odpowiadać regułom ekorozwoju.

Wielofunkcyjność obszarów wiejskich – przyczyny, skutki, bariery

Zainteresowanie wielofunkcyjnym rozwojem wsi ma wiele przyczyn. Po pierwsze zmniejsza się ekonomiczne znaczenie rolnictwa jako miejsca zatrudnienia i uzyskania dochodów na obszarach wiejskich, a tym samym rośnie znaczenie pozarolniczych funkcji wsi. Po drugie na terenach wiejskich zajmujących ponad 90% powierzchni Polski znajduje się większość zasobów przyrody, znaczna część zasobów ludzkich i produkcyjno-materialnych, a ich wykorzystanie nie jest wyłącznie problemem mieszkańców wsi, ale całego społeczeństwa jako największej grupy interesariuszy rozwoju wsi. Po trzecie zmieniające się funkcje obszarów wiejskich wymagają innego sposobu wspierania ich rozwoju, opartego na zintegrowaniu różnych polityk, rozszerzeniu ich celów i ukierunkowaniu terytorialnym (Wilkin 2010, Kołodziejczak 2017).

Ze względu na złożoność i liczebność czynników wpływających na rozmieszczenie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich oraz ich zróżnicowanie w poszczególnych gminach i regionach, Kłodziński (1997) zwraca uwagę na problem różnicowania kierunków rozwoju wielofunkcyjnego. Jego zdaniem, każda jednostka administracyjna ma specyficzne uwarunkowania – czynniki i bariery wielofunkcyjnego rozwoju i z tego też względu problematykę rozwoju wielofunkcyjnego należy analizować na poziomie lokalnym.

Na potencjał rozwojowy nierolniczych funkcji środowisk wiejskich wpływają ich determinanty przestrzenne i ekonomiczno-społeczne. Wilkin (2010) i Kamiński (1995) do kluczowych uwarunkowań wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich zaliczyli czynniki: demograficzne (związane z liczbą ludności i jej strukturą, gęstością zaludnienia, migracjami, ilorazem liczby ludzi i powierzchni, którą zamieszkują, dwuzawodowością, bezrobociem, kwalifikacjami i wykształceniem ludności decydującymi o jej przedsiębiorczości czy podatności na innowacje i postęp), środowiskowe (zasoby naturalne, jakość gleb, klimat, rzeźba terenu, lesistość, walory krajobrazowe predestynujące dany region do prowadzenia działalności turystycznej i rekreacyjnej), infrastrukturalne, finansowe (kapitałowe) oraz inne uwarunkowania, takie jak polityka regionalna państwa (system finansowy, fiskalny i oświatowy), struktura agrarna rolnictwa czy położenie regionu. Zdaniem Sikory (2012) zróżnicowanie wymienionych uwarunkowań w poszczególnych gminach oznacza zróżnicowanie kierunków rozwoju wielofunkcyjnego.

Najważniejsze skutki wielofunkcyjności obszarów wiejskich to: dywersyfikacja gospodarki wiejskiej, pozarolnicza aktywność gospodarcza, alternatywne źródła

zarobkowania, budowanie kapitału społecznego, wysoka jakość zagospodarowania przestrzennego (Kołodziejczak 2017).

Według Wosia (1998) i Feltynowskiego (2009) do najistotniejszych ograniczeń wielofunkcyjnej ewolucji rozwoju obszarów wiejskich należą:

- bariera zapotrzebowania na wyroby oraz usługi proponowane przez powstające przedsiębiorstwa, będąca efektem niskich przychodów mieszkańców wsi; powoduje ona, że perspektywy rozwojowe wykazują przede wszystkim przedsiębiorstwa ukierunkowane na zaspokajanie popytu ponadlokalnego;
- bariera kapitałowa, polegająca na ograniczonych możliwościach finansowania rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o kapitał własny i niewielkiej dostępności środków ze źródeł zewnętrznych;
- bariery instytucjonalne wynikające z niedostatecznego rozwoju podmiotów, instytucji i organizacji w środowisku wiejskim;
- bariera infrastrukturalna, mającą istotny wpływ na decyzje lokalizacyjne kapitału prywatnego;
- bariera niewystarczającej działalności wiejskiej społeczności, przejawiająca się niską tendencją do tworzenia innowacyjnych rozwiązań i podejmowania aktywności przedsiębiorczej przez mieszkańców wsi.

Współcześnie realizacja polityki wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich opierać się musi na adresowanych do różnych odbiorców celowych programach, mających jasno sprecyzowane, mierzalne cele, kryteria uruchomienia programu, a przede wszystkim – źródła finansowania (Mańkowska 2002). Dla polskich obszarów wiejskich kluczowe wydają się programy umożliwiające: rozwój i dostosowania strukturalne w regionach słabiej rozwiniętych, restrukturyzację obszarów wiejskich w regionach o wadliwej strukturze agrarnej i demograficznej, łagodzenie bezrobocia i poszukiwanie alternatywnych źródeł zarobkowania w rolnictwie poprzez rozwój małych i średnich firm oraz niekonwencjonalne wykorzystanie walorów wsi i pielęgnację krajobrazu, rozwój technicznej i społecznej infrastruktury wsi, poprawę poziomu wykształcenia i kwalifikacji siły roboczej, zmiany mentalności społecznej, kształcenie lokalnych liderów, upowszechnianie wysoko wyspecjalizowanego doradztwa na rzecz wsi i rolnictwa.

Funkcje obszarów wiejskich – wybrane typologie

W literaturze przedmiotu wielu autorów zajmowało się problematyką klasyfikacji funkcji obszarów wiejskich. Typologii tych funkcji można dokonywać według różnorodnych kryteriów. Klasyczny podział identyfikuje: funkcje naturalne – obejmujące przyrodnicze, krajobrazowe i ekologiczne cechy tych obszarów oraz funkcje antropogeniczne – generowane przez mieszkańców wsi i związane bezpośrednio z infrastrukturą, osadnictwem, działalnością gospodarczą, a także sferą społeczną i kulturową. Stola (1987), klasyfikując funkcje obszarów wiejskich w ujęciu funkcji podstawowych (zewnętrznych) i uzupełniających (wewnętrznych), wyróżniła zasadniczo trzy ich rodzaje: bioprodukcyjne, technoprodukcyjne oraz usługowe (tab. 1). Funkcje egzogeniczne (zewnętrzne), pełnione są na rzecz bliższego oraz

Tabela 1. Podstawowe i uzupełniające funkcje obszarów wiejskich

Wyszczególnienie	Rodzaje funkcji	
	Podstawowe (zewnętrzne)	Uzupełniające (wewnętrzne)
Bioprodukcyjne		
rolnictwo	rolnictwo towarowe (udział produkcji towarowej w produkcji globalnej)	rolnictwo samozaopatrzeniowe (produkcja na potrzeby własne lub lokalne)
leśnictwo	towarowa część produkcji (na potrzeby zewnętrzne)	produkcja na potrzeby własne lub lokalne
rybołówstwo	towarowa część produkcji	produkcja na potrzeby własne lub lokalne
Technoprodukcyjne		
przemysł	przemysł i rzemiosło o znaczeniu ponadlokalnym	produkcja przemysłowa i rzemieślnicza na potrzeby lokalne
budownictwo	budownictwo na potrzeby ponadlokalne	budownictwo na potrzeby lokalne
Usługowe		
komunikacja	komunikacja o znaczeniu ponadlokalnym	komunikacja lokalna
rekreacja (turystyka i wypoczynek)	obsługa ruchu turystycznego i wypoczynkowego ludności zamiejscowej	obsługa ludności lokalnej
mieszkalnictwo (funkcja sypialna)	obsługa ludności lokalnej zatrudnionej poza miejscem zamieszkania lub czerpiącej środki utrzymania spoza miejsca zamieszkania	obsługa ludności lokalnej zatrudnionej w miejscu zamieszkania (i osób pozostających na ich utrzymaniu)
inne usługi	o znaczeniu ponadlokalnym (szkolnictwo ponadpodstawowe, lecznictwo specjalistyczne, szpitalne, muzealnictwo regionalne itp.)	o znaczeniu lokalnym (wychowanie przedszkolne, szkolnictwo podstawowe, lecznictwo ogólne, ambulatoryjne itp.)

Źródło: opracowanie na podstawie Stola (1987, s. 139).

dalszego otoczenia gospodarczego i społecznego (regionu, kraju) – funkcje rolnictwa i leśnictwa, obsługi sektora rolniczego, przemysłowe, turystyczno-rekreacyjne, uzdrowiskowe, obsługi miejskiego rynku pracy, zaś funkcje endogeniczne (wewnętrzne) realizowane są na rzecz społeczności lokalnej (gminnej) – funkcje mieszkaniowe, przemysłu usługowego, produkującego wyroby na potrzeby miejscowej ludności czy obsługi mieszkańców (Stola 1992, Głoza-Musiał 2000). Z kolei Heffner (2012) – opierając się na wcześniej opracowanej typologii Dietla i Gregora (1979) – zaproponował klasyfikację, uwzględniającą cztery zasadnicze funkcje obszarów wiejskich: produkcyjną, industrialną (endogeniczną i egzogeniczną), turystyczno-wypoczynkową i usługową (tab. 2).

Funkcje wsi i rolnictwa podzielić też można na komercyjne (rynkowe) i niekomercyjne (pozarynkowe), mające duże znaczenie zarówno dla człowieka, jak i środowiska (Wilkin 2010). Funkcje komercyjne obejmują nie tylko rynki produktów rolnych, ale także różnorodnych usług, produktów, zjawisk kulturowych, wypoczynku itd. Z kolei pozarynkowe dotyczą samozaopatrzenia produkcyjnego

Tabela 2. Wybrane klasyfikacje funkcji obszarów wiejskich i rolnictwa

Funkcje obszarów wiejskich (Dietl, Gregor 1979, Heffner 2012)	
Produkcyjna	– produkcja w ramach rybołówstwa, rolnictwa, leśnictwa
Industrialna	– jest wynikiem ewolucji nierolniczych miejsc zatrudnienia w sferze określonego środowiska wiejskiego
• endogeniczna	
• egzogeniczna	– obejmuje świadczenie usług siły roboczej na zewnątrz danej przestrzeni wiejskiej w odniesieniu do tej ludności, która uzyskuje dochody wyłącznie spoza terenu wiejskiego
Turystyczno-wypoczynkowa	– jest źródłem przychodów i przyczynia się do rozbudowy infrastruktury społecznej, realizującej potrzeby socjalno-kulturalne społeczeństwa, wpływając na warunki bytowe mieszkańców wsi
Usługowa	– obejmuje świadczenia wytwórcze oraz konsumpcyjne skierowane do mieszkańców określonego terenu
Rynkowe i pozarynkowe funkcje obszarów wiejskich i rolnictwa (Wilkin 2010)	
Produkcyjna	
• komercyjna	– obejmuje: artykuły żywnościowe przeznaczone na rynek, artykuły rolne dla przemysłu, produkty rolne służące do wytwarzania energii, usługi turystyczne związane z działalnością rolniczą
• niekomercyjna	– obejmuje: samozaopatrzenie gospodarstwa domowego w żywność, wytworzone w gospodarstwie środki produkcji na własne potrzeby
Przyrodnicza	
• pozytywna	– obejmuje: ochronę bioróżnorodności terenów rolniczych, zapobieganie degradacji przyrodniczej użytków rolnych, zapobieganie erozji gleb, ochronę lub poprawę stosunków wodnych na terenach rolniczych
• negatywna	– dotyczy: erozji gleb, zanieczyszczenia gleb i wód środkami chemicznymi, ściekami komunalnymi, emisji gazów cieplarnianych, zmniejszania bioróżnorodności terenów rolniczych
Kulturowa	– obejmuje: ochronę i wzbogacanie tradycji kulturalnych na wsi, wzmacnianie tożsamości i różnorodności kulturowej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym, kształtowanie kapitału kulturowego, wzbogacanie kultury narodowej, ochronę i wzbogacanie pejzażu kulturowego wsi
Spoleczna	– obejmuje wpływ na żywotność ekonomiczną i spójność społeczną wsi, stanowi element zabezpieczenia społecznego dla rodzin rolniczych i części rodzin nierolniczych, jest stabilizatorem wstrząsów wywołanych zmianami gospodarczymi i instytucjonalnymi
Funkcje sektora rolnego (Adamowicz 2004)	
Produkcyjna	– obejmuje wytwarzanie żywności i produktów nieżywnościowych, niosące ze sobą skutki społeczne związane z wykorzystaniem zasobów i określające miejsce i rolę rolnictwa w gospodarce narodowej
Środowiskowo-przestrzenna	– obejmuje: sposoby wykorzystania środowiska, jakości krajobrazu, obecności skażeń środowiskowych, ochrony przyrody i bioróżnorodności
Usługowa	– obejmuje: wkład rolnictwa w utrzymanie produktywności zasobów ziemi oraz bogactwa środowiska naturalnego i społecznego dla potrzeb rozwoju społeczno-ekonomicznego, zatrudnienie istniejących zasobów pracy, właściwe gospodarowanie odpadami, zachowanie równowagi między sferą środowiskową, ekonomiczną i społeczną
Pozakomercyjne funkcje rolnictwa (van Huylenbroeck i in. 2007, Wilkin 2010)	
Funkcje zielone	– obejmują: zarządzanie zasobami ziemi w celu utrzymania jej wartościowych właściwości, stwarzanie warunków dla dziko żyjących zwierząt i roślin, ochronę dobrostanu zwierząt, utrzymanie bioróżnorodności i poprawę obiegu substancji chemicznych w systemach produkcji rolnej

Funkcje błękitne	– obejmują: zarządzanie zasobami wodnymi, poprawę jakości wód, zapobieganie powodziom, wytwarzanie energii wodnej i wiatrowej
Funkcje żółte	– obejmują: utrzymywanie spójności i żywotności obszarów wiejskich, rozwój agroturystyki, zaspokajanie potrzeb społecznych, podtrzymywanie oraz wzbogacanie tradycji kulturalnych, a także tożsamości wsi i regionów
Funkcje białe	– obejmują zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego i zdrowej żywności
Funkcje obszarów wiejskich z punktu widzenia wielofunkcyjności (Kamiński 1995, Feltynowski 2009)	
Rolnicza	– obejmuje rolniczą działalność produkcyjną
Pozarolnicza	– obejmuje: zaopatrzenie w materiały i środki produkcji, usługi wytwórcze, skup, magazynowanie, transport i handel produktami rolnymi, przetwórstwo rolno-spożywcze
• związana bezpośrednio z rolnictwem	– obejmuje: agroturystykę, gospodarkę leśną, działalność krajobrazowo-ekologiczną, pozostałe przejawy aktywności w sferze sektora pozarolniczego
• niezwiązana bezpośrednio lub w ogóle z rolnictwem	
Funkcje obszarów wiejskich w odniesieniu do dziedzin działalności gospodarczej (Okuniewski 1995)	
Rolnicza	– obejmuje: małe i średnie firmy zajmujące się przetwórstwem wyrobów rolnych – sortowanie, konfekcjonowanie, przechowywanie, skup, handel, transport żywności do miast
Przemysłowa i rzemieślnicza	– obejmuje: dziewiarstwo i produkcję odzieży, kuśnierstwo, galanterię skórzaną, drobny przemysł metalurgiczny, usługi w zakresie naprawy samochodów, ciągników, maszyn rolniczych, produkcję elektroniki oraz urządzeń elektrycznych dla rolników i gospodarstw domowych, usługi naprawcze urządzeń elektrycznych i elektronicznych
Usługowa w zakresie regeneracji sił i zdrowia	– obejmuje: uprawianie sportu, rekreacji, turystyki, wycieczki, trasy rowerowe, pobyt w sanatoriach, ośrodkach uzdrowiskowych i leczenia klimatycznego, gastronomię i organizację wypoczynku dla grup specjalnych (dzieci, rodzin, seniorów)
Rezydencjalno-socjalna	– obejmuje: świadczenie usług opiekuńczych dla seniorów, osadnictwo mieszkańców miast na terenach wiejskich
Ekologiczna i kulturowa	– obejmuje: ekologię oraz utrzymywanie zdolności ekosystemów do samo-regeneracji, pielęgnację wiejskiego krajobrazu, ochronę oraz zachowanie dorobku wiejskiej kultury i dziedzictwa obyczajowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Dietl, Gregor (1979), Kamiński (1995), Okuniewski (1995), Adamowicz (2004), van Huylenbroeck i in. (2007), Feltynowski (2009), Wilkin (2010), Heffner (2012).

i konsumpcyjnego oraz funkcji przestrzeni publicznej, wpływających zasadniczo na doznania estetyczne oraz zaspokajających potrzeby komunikacyjne (Niedzielski 2015). Jednakże w syntetycznym ujęciu Wilkin (2005, 2010) wyróżnił cztery funkcje obszarów wiejskich: gospodarcze (komercyjne i niekomercyjne) – dotyczące nie tylko produkcji rolniczej, ale także innej zróżnicowanej działalności gospodarczej, przyrodnicze (pozytywne i negatywne), społeczne – związane z szeroko rozumianymi warunkami życia mieszkańców wsi oraz kulturowe – związane z kultywowaniem wiejskich tradycji i umacnianiem tożsamości na różnych poziomach (tab. 2).

W miarę upływu czasu pozakomercyjne (*non-commodity outputs*) funkcje rolnictwa zyskały coraz wyższą rangę i stały się głównym odbiorcą publicznego

wsparcia dla działalności rolniczej, co doprowadziło do stworzenia nowej klasyfikacji, wyróżniającej cztery grupy funkcji (Kutkowska, Hasiński 2018). Zatem współczesna, uogólniona klasyfikacja funkcji obszarów wiejskich (Wilkin 2010, za: Van Huylenbroeck i in. 2007) – w większości związana z rolnictwem – obejmuje funkcje: zielone, błękitne, żółte i białe (tab. 2). Oleszko-Kurzyna (2009) podkreśla fakt rozpatrywania funkcji rolnictwa w wąskim oraz szerokim zakresie, tzn. na poziomie rolnika, gospodarstwa rolnego, rolnictwa jako sektora lub działu wytwórczego czy określonego terytorium. W tym kontekście Adamowicz (2005) dokonał podziału funkcji sektora rolniczego na trzy grupy: produkcyjne, środowiskowo-przestrzenne i usługowe (tab. 2). Porównywalną typologię zaproponował Wieliczko (2006). Wyodrębnił następujące funkcje rolnictwa: produkcyjno-usługową, przestrzenną i środowiskowo-krajobrazową. Zdaniem Adamowicza i Zwolińskiej-Ligaj (2009), zakres i sposób wykorzystania ziemi, intensywność gospodarowania w rolnictwie, relacje między wykorzystaniem przestrzeni dla celów związanych z ochroną przyrody podlegają oddziaływaniu decyzji poszczególnych podmiotów gospodarczych oraz polityki regionalnej i lokalnej. Funkcje usługowe obejmują wkład rolnictwa w utrzymanie produktywności zasobów ziemi oraz bogactwa środowiska przyrodniczego i społecznego dla potrzeb rozwoju ekonomiczno-społecznego, a także w celu zachowania równowagi między sferą środowiskową, ekonomiczną i społeczną.

Kompleksową klasyfikację funkcji obszarów wiejskich w odniesieniu do dziedzin działalności gospodarczej – postrzegającą wieloaspektowo tematykę wielofunkcyjności – przedstawił Okuniewski (1995). Wyodrębnił on pięć zróżnicowanych rodzajów funkcji: rolniczą, przemysłową i rzemieślniczą, usługową (w zakresie regeneracji sił i zdrowia), rezydencjalno-socjalną, ekologiczną i kulturową (tab. 2). W podobnym ujęciu typologię składowych rozwoju terenów wiejskich z punktu widzenia wielofunkcyjności zaprezentował Kamiński (1995), a później Feltynowski (2009), wyróżniając dwie formy aktywności (funkcji): wytwórczą (o charakterze rolniczym) i pozarolniczą (ściśle powiązaną z rolnictwem oraz niezwiązaną bezpośrednio lub w ogóle z rolnictwem) (tab. 2).

Klasyfikacji funkcji terenów wiejskich czy rolnictwa można by zapewne dokonywać jeszcze według innych, nieuwzględnionych wcześniej kryteriów. Ich mnogość wynika z różnorodności funkcji pełnionych przez obszary wiejskie. Występują one w czasowo i obszarowo zróżnicowanych proporcjach oraz zależnościach. Dla przykładu inne jest znaczenie funkcji pozaprodukcyjnych na terenach przyrodniczo atrakcyjnych, a inne – terenach zurbanizowanych. Pomędzy poszczególnymi funkcjami istnieją różnorodne powiązania o charakterze ograniczającym bądź wspomagającym. Realizacja tych funkcji ma swoje skutki w postaci kształtowania warunków życia i pracy, stanu środowiska przyrodniczego, infrastruktury, sieci osiedlowej czy też struktury społeczno-gospodarczej (Niedzielski 2015).

Podsumowanie

Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa prowadzi do stwierdzenia, że spełniają one szereg ról i umożliwiają osiąganie wielu ważnych celów społecznych. Odnosi się do potrzeby tworzenia na obszarach wiejskich nowych miejsc pracy, czego konsekwencją będą nie tylko nowe źródła dochodów mieszkańców wsi, ale także zwiększanie atrakcyjności wsi jako miejsca pracy i zamieszkania. W sytuacji zmniejszającej się roli sektora rolnego w gospodarce obszarów wiejskich istotne wydaje się rozwijanie funkcji innych niż rolnicza, które pozwolą na utrzymanie żywotności obszarów wiejskich oraz zapewnienie odpowiedniego standardu życia ludności je zamieszkującej i dalszego spełniania przez nie szeregu funkcji (Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009, Kutkowska, Hasiński 2018, Wlazły 2018). Tym bardziej, że w ostatnich latach sukcesywnie wzrasta liczba ludności zamieszkującej tereny wiejskie, zwłaszcza położone w sąsiedztwie miast oraz regionach atrakcyjnych przyrodniczo. Wynika to w znacznej mierze z napływu ludności miejskiej, powodowanego zwykle chęcią zmiany stylu życia (suburbanizacja, gentryfikacja). Na wzrost zainteresowania osiedlaniem się na wsiach wpływa także rozwój nowych technologii cyfrowych, nowoczesnych środków telekomunikacji i popularyzacja np. „telepracy”. Impulsem do dynamicznych zmian w przestrzeni wiejskiej są zatem nowoczesne technologie, procesy gospodarcze i społeczne.

Współcześnie obszary wiejskie wypełniają zróżnicowane funkcje w rozwoju społeczno-ekonomicznym. Zdaniem Niedzielskiego (2015), pomiędzy poszczególnymi funkcjami istnieją związki przyczynowo-skutkowe o charakterze synergicznym (np. lepsze środowisko–lepsza jakość życia) lub/i konkurencyjnym. W dość wyrazisty sposób ujawniają się one pomiędzy ochroną przyrody a działalnością produkcyjną czy inwestycyjną. Wielofunkcyjności obszarów wiejskich nie należy jednak identyfikować z przejmowaniem funkcji, które dotychczas sprawowało miasto, ale z powstawaniem zupełnie nowych funkcji, właściwych dla zmieniającej się gospodarki i zmieniającej się roli i miejsca obszarów wiejskich w systemie gospodarczym (Kłodziński 1999, Sawicka 2003, Powęska 2005). Wieś może się rozwijać w sposób wielofunkcyjny jedynie dzięki wykorzystaniu ekonomicznych i pozaekonomicznych lokalnych zasobów pracy, czyli zaangażowaniu miejscowej siły roboczej w inicjowanie i rozwijanie nowych działalności gospodarczych (przedsiębiorczości) w miejscu zamieszkania. W przeciwnym razie będzie to jedynie przejaw kolejnych faz urbanizacji (w aspekcie ekonomicznym) lub zmian społeczno-ekonomicznych, które nie przyczyniają się do wzmocnienia lokalnej gospodarki.

Aktualne trendy społeczne i moda na zdrowy styl życia zdecydowanie przyczyniają się do tworzenia na obszarach wiejskich innowacyjnych produktów na bazie miejscowych zasobów (wsie tematyczne, zagrody edukacyjne). Zwykle są one elementem dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego regionu (Czapiewska 2019).

Obszary wiejskie oraz zamieszkująca je społeczność mają olbrzymi potencjał rozwojowy. W jego właściwym wykorzystaniu pomagają obecnie różnorodne

programy i środki unijne. Zdaniem Kołodziejczak (2017) rolnicy przejmujący nowe funkcje i nowi uczestnicy życia na obszarach wiejskich zdecydowanie wzmacniają ten potencjał rozwojowy.

Literatura

- Adamowicz M. 2005. Wielofunkcyjne rolnictwo w rozwoju obszarów wiejskich. [W:] M. Kłodziński, W. Dzun (red.), *Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 32–56.
- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. 2009. Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 51: 11–38.
- Bański J. 2006. *Geografia polskiej wsi*. PWE, Warszawa.
- Bański J. 2017. *Rozwój obszarów wiejskich. Wybrane zagadnienia*. PWE, Warszawa.
- Błąd M. 2010. Kulturowe funkcje wsi i rolnictwa. [W:] J. Wilkin (red.), *Wielofunkcyjność rolnictwa*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 165–180.
- Brzeziński C. 2010. Procesy suburbanizacji obszarów podmiejskich na przykładzie gmin powiatu pabianickiego. *Zmiany przestrzenne. Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica*, 245: 169–177.
- Champion T., Hugo G. 2017. *New forms of urbanization. Beyond the urban-rural dichotomy*. Routledge, London–New York.
- Czapiewska G. 2018. Kształtowanie wiejskich przestrzeni publicznych przykład konkursu „Najlepsza Przestrzeń Publiczna Województwa Pomorskiego”. *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 33: 5–25.
- Czapiewska G. 2019. Perspektywy rozwoju innowacyjnych funkcji pomorskich wsi. *Studia Obszarów Wiejskich*, 54: 7–24.
- Czarnecki A. 2005. Obszary wiejskie, urbanizacja wsi, rozwój wielofunkcyjny, rolnictwo wielofunkcyjne – przegląd pojęć. [W:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 233–254.
- Czarnecki, A. 2009. Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.
- Czarnecki, A. 2018a. Wzorce konsumpcji właścicieli drugich domów i ich znaczenie dla wielofunkcyjności wsi. *Więś i Rolnictwo*, 2(179): 209–229, doi: 10.53098/wir022018/11.
- Czarnecki A. 2018b. Going Local? Linking and Integrating Second-Home Owners with the Community’s Economy: A Comparative Study between Finnish and Polish Second-Home Owners. Peter Lang Publishing, Frankfurt am Main.
- Czarnecki A. 2019. Urbanizacja kraju i jej etapy. [W:] M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi. T. 1*. IRWiR PAN, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, s. 51–76.
- Czerny M. 2016. *Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich na globalnym Południu*. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Dietl J., Gregor B. 1979. Funkcje obszarów wiejskich i ich wpływ na obsługę handlową. *Biuletyn KPZK PAN*, 101.
- Duczkowska-Małysz K. 1998. Typologia obszarów wiejskich. Kryteria delimitacji w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej. [W:] Z. Więckowicz (red.), *Przekształcenia obszarów wiejskich Makroregionu Południowo-Zachodniego. Typologia gmin pod względem poziomu i warunków rozwoju*. Wyd. Akademii Rolniczej, Wrocław, s. 23–41.
- Durand G., van Huylenbroeck G. 2003. Multifunctionality and Rural Development a General Framework. [W:] *Multifunctional Agriculture A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Ashgate, Aldershot, s. 1–16.
- Feltynowski M. 2009. *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich. W kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*. CeDeWu, Warszawa.
- Głoza-Musiał H. 2000. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich. [W:] H. Zaniewska, A. Pawłat-Zawrzykraj, H. Głoza-Musiał (red.), *Zagospodarowanie przestrzenne i zabudowa wsi*. Wyd. SGGW, Warszawa, s. 57–68.

- Halamska M. 2013. Wiejska Polska na początku XXI wieku. Rozważania o gospodarce i społeczeństwie. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Halamska M. 2016. Struktura społeczno-zawodowa ludności wiejskiej w Polsce i jej przestrzenne zróżnicowanie. *Więś i Rolnictwo*, 1: 59–85.
- Halamska M., Hoffmann R., Stanny M. 2017. Studia nad strukturą wiejskiej Polski. T. 2. Przestrzenne zróżnicowanie struktury społecznej. IRWiR PAN, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Halamska M., Stanny M., Wilkin J. (red.) 2019. Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi. T. 1–2. IRWiR PAN, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Halamska M., Zwęglińska-Galecka D. 2019. Od wsi chłopskiej do robotniczej. [W:] M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. T. 1. IRWiR PAN, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, s. 203–246.
- Heffner K. 2011. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce – rzeczywistość czy mit? Ewolucja zagospodarowania przestrzeni wiejskiej. *Studia KPZK PAN*, 133: 8–26.
- Heffner K. 2012. Ewolucja funkcji w zagospodarowaniu przestrzeni wiejskiej w Polsce. [W:] A. Rosner (red.), *Rozwój wsi i rolnictwa w Polsce*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 39–60.
- Heffner K. 2015. Przestrzeń jako uwarunkowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. *Więś i Rolnictwo*, 2(167): 83–103.
- Heffner K. 2016. Proces suburbanizacji a polityka miejska w Polsce. [W:] T. Marszał (red.), *Miasto-region-gospodarka w badaniach geograficznych. W stulecie urodzin Profesora Ludwika Straszewicza*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 75–110.
- Heffner K., Czarnecki A. 2011. Wpływ zjawiska drugich domów na rozwój obszarów wiejskich. [W:] K. Heffner, A. Czarnecki (red.), *Drugie domy w rozwoju obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 131–162.
- Hopfer A., Bajeroski T., Suchta J. 2000. Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich północno-wschodniej Polski na przykładzie Warmii i Mazur. [W:] A. Stasiak. (red.), *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską. Aspekty regionalne*, PAN KPZK, SGGW, Studia, 110: 219–240.
- Hunek T. 2002. Projekcja modelu rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce. [W:] T. Hunek (red.), *Rolnicza Polska wobec wyzwań współczesności*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 9–56.
- Huylenbroeck G. van, Vandermeulen V., Mettepenningen E., Verspecht A. 2007. Multi-functionality of agriculture: A review of definitions, evidence and instruments. *Living Reviews in Landscape Research*, 1(3): 1–43.
- Kajdanek K. 2011. Między miastem a wsią. Suburbanizacja w Polsce na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia. Nomos, Kraków.
- Kajdanek K. 2012. Suburbanizacja po polsku. Nomos, Kraków.
- Kalinowski S. 2019. Wiejska bieda – (nie)obecność na polskiej wsi. [W:] M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.), *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*. T. 1. IRWiR PAN, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, s. 169–202.
- Kamiński W. 1995. Warianty wielofunkcyjnego rozwoju wsi – uwarunkowania przestrzenne. *Zeszyty Naukowe AR im. H. Kołłątaja w Krakowie, Sesja Naukowa*, 295, 43: 19–25.
- Kłodziński M. 1997. Istota wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. [W:] M. Kłodziński, A. Rosner (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*. Wyd. SGGW, Warszawa, s. 41–67.
- Kłodziński M. 1999. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa.
- Kłodziński M. 2010. Główne funkcje polskich obszarów wiejskich z uwzględnieniem dezagraryzacji wsi i pozarolniczej działalności gospodarczej. *Studia BAS*, 4(24): 9–28.
- Knickel K., Renting H. 2000. Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*, 40(4): 512–528.
- Kołodziejczak A. 2017. Koncepcja zintegrowanego rozwoju rolnictwa i wsi a wiejskie obszary funkcjonalne. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 37: 41–49.
- Koreleski K. 1998. Rozwój wielofunkcyjny jako koncepcja aktywizacji gospodarczej wsi i rolnictwa. *Zeszyty Naukowe AR im. H. Kołłątaja w Krakowie*, 59: 14–19.
- Kostrowicki J. 1976. Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne. *Przegląd Geograficzny*, 48, 4: 601–611.
- Kutkowska B. 2012. Nowe funkcje obszarów wiejskich na przykładzie terenu sudeckiego. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 29: 97–110.

- Kutkowska B., Hasiński W. 2018. Wielofunkcyjność – nowe spojrzenie na rozwój obszarów wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 2(179): 113–131.
- Lorens P. (red.) 2005. Problem suburbanizacji. Biblioteka Urbanisty, 7.
- Mamonova N., Sutherland L. 2015. Rural gentrification in Russia: Renegotiating identity, alternative food production and social tensions in the countryside. *Journal of Rural Studies*, 42: 154–165.
- Mańkowska E. 2002. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich – wsparcie inicjatyw lokalnych (<https://www.ppr.pl/wiadomosci/edukacja/wielofunkcyjny-rozwoj-obszarow-wiejskich-wsparcie-inicjatyw-lokalnych-2897>; dostęp: 5.05.2021).
- Masik G. 2010. Wpływ polityki lokalnej na warunki i jakość życia. Przykład strefy suburbanizacji Trójmiasta. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Michalewska-Pawlak M. 2015. Zarządzanie rozwojem obszarów wiejskich w Polsce w warunkach integracji europejskiej. Aspra, Warszawa–Wrocław.
- Niedzielski E. 2015. Funkcje obszarów wiejskich i ich rozwój. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 2: 84–92.
- OECD. 2001. Multifunctionality: Towards an Analytical Framework. Paris.
- Okuniewski J. 1995. Bezrobocie a pozarolnicze funkcje wsi. *Zeszyty Naukowe AR im. H. Kołłątaja w Krakowie, Sesja Naukowa 295*, 43: 11–17.
- Oleszko-Kurzyna B. 2009. Wspólna Polityka Rolna wobec wyzwań nowych funkcji rolnictwa z perspektywy Polski. *Roczniki Naukowe SERiA*, 11, 2: 174–179.
- Phillips M. 2009. Gentrification, rural. [W:] *International Encyclopaedia of Human Geography*. Elsevier, Amsterdam, Oxford, s. 369–375.
- Potter C., Burney J. 2002. Agricultural multifunctionality in the WTO – legitimate non-trade concern or disguise of protectionism? *Journal of Rural Studies*, 18: 35–47.
- Powęska H. 2005. Zmienność i rozwój funkcji obszarów wiejskich. *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia*, 4(1): 115–124.
- Rizov M. 2005. Rural development under the European CAP: The role of diversity. *The Social Science Journal*, 42, 4: 621–628.
- Rosner A. 2001. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania przemian strukturalnych w rolnictwie. [W:] I. Bukraba-Rylska, A. Rosner (red.), *Więś i rolnictwo na przełomie wieków*. IRWiR PAN, Warszawa, s. 47–61.
- Rosner A., Stanny M. 2014. Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w 2010 roku. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A., Stanny M. 2016. Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap II. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A., Stanny M. 2018. Rozważania o pojęciu i procesie dezagraryzacji polskiej wsi. *Więś i Rolnictwo*, 2(179): 281–292.
- Salamon J. 2005. Badania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 4: 145–155.
- Sawicka J. 2003. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Oeconomica*, 170: 93–107.
- Siemiński J.L. 1994. Główne koncepcje rozwoju lokalnego (zarys problematyki). *Człowiek i Środowisko*, 18(3): 435–454.
- Sikora J. 2012. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(24): 215–226.
- Sokołowski D. 2015. Urbanizacja wsi na przykładzie miast zdegradowanych województwa świętokrzyskiego. *Studia Obszarów Wiejskich*, 37: 195–216.
- Spychalski G. 2004. Wielofunkcyjność jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich. [W:] M. Adamowicz (red.), *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*. *Prace Naukowe KPAiM*, 33: 43–54.
- Stanny M. 2012. Dynamika zmian demograficznych ludności wiejskiej i jej zasobów pracy. *Polityka Społeczna*, 7: 1–9.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. 2018. Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, IRWiR PAN, Warszawa.

- Stasiak A., Zgliński W. 1997. Podstawowe problemy obszarów wiejskich na przełomie XX–XXI wieku. [W:] A. Stasiak, W. Zgliński (red.), Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej. IGiPZ PAN, Warszawa, s. 11–70.
- Stola W. 1987. Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. Próba metodyczna. IGiPZ PAN, Prace habilitacyjne. Ossolineum, Wrocław.
- Stola W. 1992. Typologia i regionalizacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. IERiGŻ, Warszawa.
- Śpiewak R. 2016. Wiejska gentryfikacja. Definicja, znaczenie i skutki procesu. [W:] M. Halamska, S. Michalska, R. Śpiewak (red.), Studia nad strukturą społeczną wiejskiej Polski. T. 1: Stare i nowe wymiary społecznego zróżnicowania, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, s. 129–157.
- Tomecka J., Korzeniowska A. 2017. Przestrzeń publiczna na wsi jako miejsce spotkań na przykładzie województwa podkarpackiego. *Przestrzeń–Urbanistyka–Architektura*, 1: 329–340.
- van der Ploeg J.D., Roep D. 2003. Multifunctionality and Rural Development: The Actual Situation in Europe. [W:] G. van Huylenbroeck, G. Durand (red.), Multifunctional Agriculture: A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development. Burlington Ashgate, Aldershot, s. 37–54.
- Wieliczko B. 2006. Polityka Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich. *Studia i Monografie*, 134.
- Wilkin J. (red.) 2005. Polska wieś 2025. Wizja rozwoju. IRWiR PAN, Warszawa.
- Wilkin J. 2010. Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne. IRWiR PAN, Warszawa.
- Wilkin J., Hałasiewicz A. 2020. Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Wlazły A. 2018. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności. *Progress in Economic Sciences*, 5: 65–94.
- Wojtyra B. 2017. Poziom wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 40: 149–161.
- Woods M. 2005. *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. Sage, London.
- Wortman M.S. Jr. 1990. Rural entrepreneurship research: an integration into the entrepreneurship field. *Agribusiness*, 6, 4: 329–344.
- Woś A. 1998. Polityka wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. [W:] Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-żywnościowego w Polsce. FAPA, Warszawa.
- Woś A., Zegar J. 2002. Rolnictwo społecznie zrównoważone. IERiGŻ, Warszawa.
- Wójcik M. 2013. Przemiany społeczno-przestrzenne osiedli wiejskich. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wójcik M. 2019. Funkcje wsi. Ewolucja koncepcji i współczesne wyzwania badawcze. *Studia Obszarów Wiejskich*, 53: 7–18.
- Zajac D. 2014. Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w procesie rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Zathey M. 2003. Wrocławska strefa suburbiarna. [W:] I. Jażdżewska (red.), Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni. XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź, s. 239–246.
- Zawalińska K. 2009. Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. IRWiR PAN, Warszawa.
- Zborowski A., Raźniak P. 2013. Suburbanizacja rezydencjonalna w Polsce. Ocena procesu. *Studia Miejskie*, 9: 37–50.
- Zwęglińska-Gałecka D. 2019. Gentryfikacja wsi i jej zasięg. *Wiś i Rolnictwo*, 2(183): 57–87.
- Zwęglińska-Gałecka D., Hasik Z. 2018. Gentryficyerzy w społeczności wiejskiej. Opis wybranych elementów stylu życia. Case study gminy Prażmów. *Intercathedra*, 4(37): 1–6.

Variability of functions in rural areas

Abstract: Nowadays, rural areas fulfill various functions in the socio-economic development. The functions of rural areas evolve to create a multifunctional space. The aim of this study is to illustrate the changes taking place in the various functions of rural areas and their development. On the basis of literature studies in the field of the undertaken issues, differences in the researchers' approach to multifunctional development in Poland are presented. The elements influencing the multifunctional development of rural areas and agriculture were highlighted, indicating the causes, effects and bar-

---

riers of this concept. Based on various criteria, the classification of rural and agricultural functions has been presented. The development of non-agricultural functions in rural space will help maintain the vitality of the countryside, ensure an adequate standard of living for its inhabitants and continue to fulfill a number of functions, often innovative and perspective ones. The issues discussed in the article may constitute a starting point for further in-depth research.

Key words: rural functions, multifunctionality, rural development, agriculture, rural space